

Małgorzata Osińska

EFEKTYWNOŚĆ ODDZIAŁYWAŃ
RESOCJALIZACYJNYCH I RÓŻNICE W SPOSOBIE
SPRAWOWANIA DOZORU PRZEZ KURATORÓW
ZAWODOWYCH I SPOŁECZNYCH WOBEC
PODOPIECZNYCH ZAKWALIFIKOWANYCH
DO PODSTAWOWEJ GRUPY RYZYKA B

Wprowadzenie

Skuteczna resocjalizacja jest obszarem zainteresowania zarówno badaczy problemu, jak i praktyków, którzy w codziennej pracy podejmują starania zmierzające do wzbudzenia pożądanych społecznie zmian w postawach swoich podopiecznych. Jest to zagadnienie skomplikowane, dotyczące człowieka i jego natury, a zarazem interesujące dla badaczy, gdyż dynamiczne i zależne od wielu czynników.

Resocjalizacja stanowi odmianę procesu wychowawczego składającego się z wielu zaplanowanych czynności, którego celem jest ponowna socjalizacja jednostki wadliwie przystosowanej do życia społecznego. W rezultacie zaplanowanych i ukierunkowanych oddziaływań, jednostka powinna stać się osobą samodzielną, twórczą i uspołecznioną¹. Powinna posiadać zdolność do właściwego pełnienia ról społecznych i funkcjonowania w zgodzie z obowiązującymi normami. Skutkiem podejmowanych w ten sposób działań jest efektywność, którą najprościej można opisać jako relację uzyskanych rezultatów do poniesionych nakładów². Jednak, na co wskazuje wielu autorów³, określenie poziomu i stopnia efektyw-

¹ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja tom 1*, B. Urban, J.M. Stanik (red.), PWN, Warszawa 2007, s. 235.

² J. Siemionow, *Analiza podejmowanych działań i uzyskiwanych rezultatów w procesie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8, s. 45.

³ Por. B.M. Nowak, *Uwarunkowania skuteczności pracy kuratorskiej*, „Szkice Podlaskie” 2009-2010, nr 17-18, s. 291-299; R. Opora, *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 211-220; R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 65-72; R. Opora, *Współczesne modele resocjalizacji oraz perspektywy na przyszłość*, „Niepełnosprawność” 2012, nr 8, s. 59-68; S. Bębas, *Metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014,

ności procesu resocjalizacji następuje wiele trudności, co wynika z przyjmowania różnorodnych kryteriów jej oceny. Najczęściej przyjmowanym wskaźnikiem jest powrotność do przestępstwa, co z kolei prowadzi do koncentracji na poprawie ściśle jurydycznej, będącej z pedagogicznego punktu widzenia zmianą niewystarczającą⁴. Zwraca na to uwagę A. Bałandynowicz, który wskazuje na potrzebę ustalenia kryterium poprawy pedagogicznej w miejsce poprawy jurydycznej⁵. Ponadto wskaźnik poprawy jurydycznej jest trudny do oceny z uwagi na wiele dodatkowych czynników dotyczących podopiecznego i jego środowiska życia⁶. Pozytywne zakończenie dozoru nie uprawnia bowiem do jednoznacznej oceny, czy doszło do tego w wyniku działań kuratora, czy okoliczności niezależnych od niego. Może zaistnieć sytuacja, że mimo nieznacznego zaangażowania kuratora, podopieczny wykazuje pozytywną zmianę postępowania i nie narusza porządku prawnego, zawdzięczając to pozytywnym wpływom środowiska i własnym zasobom osobistym. Podobnie niepomyślny wynik dozoru nie musi wynikać z zaniedbań kuratora, a może być następstwem sytuacji życiowej podopiecznego, której nie udało się zmienić. Taka sytuacja może zaistnieć, kiedy pomimo wdrożenia intensywnych oddziaływań przez kuratora, nie ma możliwości zrównoważenia negatywnego wpływu najbliższego otoczenia podopiecznego oraz czynników osobistych tkwiących w nim samym. W konsekwencji tego w toku dozoru nie obserwuje się oczekiwanych rezultatów⁷.

Podobnie o celach resocjalizacji w kontekście jej efektywności wypowiada się M. Machel, który odnosząc się do oddziaływań podejmowanych wobec więźniów wskazuje na dwa cele resocjalizacji: minimum i maksimum. O osiągnięciu celu minimum możemy mówić w sytuacji, gdy osoba opuszczająca zakład karny posiada umiejętność funkcjonowania na wolności w zgodzie z obowiązującym porządkiem prawnym. Wiąże się to głównie z unikaniem sytuacji sprzyjających ponownemu przekroczeniu norm i powstrzymaniem od popełniania przestępstw. Natomiast cel maksimum dotyczy zaistnienia takich zmian w sferze osobowości, które pozytywnie regulują zachowanie człowieka i dają szansę zgodnego funkcjonowania w środowisku społecznym. Osiągnięcie celu maksimum wiąże się z wewnętrznym przekonaniem skazanego o bezsensowności naruszania norm społeczno-prawnych i ponownym właściwym przystosowaniem społecznym. W takim podejściu wskaźnik stopnia efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych zawiera się między celem minimum (poprawą

T. XXXIII, s. 130-147; A. Bałandynowicz, *Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 5-28.

⁴ A. Bałandynowicz, *Probacyjna sprawiedliwość karząca*, Warszawa 2015.

⁵ Por. A. Bałandynowicz, *Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 5-28; A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

⁶ R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny...*, *op. cit.*, s. 67.

⁷ T. Jedynak, *Efektywność Kuratorskiej Służby Sądowej w Polsce a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych*, „Biuletyn Kuratorski” 2008, SO Słupsk, nr 2, s. 10.

tylko jurydyczną), a celem maksimum (poprawą moralną)⁸. Wśród najczęściej stosowanych wskaźników celu maksimum wyróżnia się takie aspekty, jak: wykonywanie pracy zawodowej po opuszczeniu zakładu karnego, właściwe wykonywanie ról i obowiązków rodzinnych, posiadanie mieszkania, uzupełnianie braków w wykształceniu i podwyższanie kwalifikacji zawodowych, realizowanie zainteresowań i konstruktywne spędzanie czasu wolnego, utrzymywanie relacji z osobami spoza środowiska kryminogennego, niestosowanie przemocy, podjęcie terapii odwykowej i rezygnacja z picia alkoholu czy zażywania innych substancji psychoaktywnych⁹.

Dodatkowym aspektem istotnym dla oceny efektywności pracy resocjalizacyjnej jest czas trwania podejmowanych oddziaływań i nakład pracy włożony w realizację procesu resocjalizacji. Świadomość, że część zachowań aspołecznych ulega osłabieniu w czasie np. w wyniku naturalnej remisji bądź wskutek oddziaływań środowiska, w którym jednostka żyje, powinna mieć odzwierciedlenie zarówno na etapie formułowania planu pracy z podopiecznym, jak i w ocenie podejmowanych działań. Ponadto powinna być dostosowana do okresu, w którym podopieczny będzie pozostawał pod dozorem¹⁰.

Opierając się na analizie literatury przedmiotu R. Opora wyróżnił ogólne kryteria świadczące o efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych w warunkach wolnościowych przez kuratorów sądowych. Uznał on, że do oceny efektywności należałoby zaliczyć następujące kryteria: ustąpienie niepożądanych symptomów, postęp w funkcjonowaniu społecznym i psychicznym (oceniany przez osoby obiektywne, np. sąsiadów czy pracodawcę), samopoczucie i zadowolenie z życia, o czym miałyby informować podopieczny, a także funkcjonowanie społeczne w opinii rodziny oraz strukturę osobowości podopiecznego w oparciu o analizę kliniczną¹¹. Wskazane kryteria odnoszą się do poprawy pedagogicznej w szerszym zakresie. Osiągnięcie poprawy we wszystkich wskazanych aspektach byłoby wzorem, który powinien wyznaczać kierunek podejmowanych oddziaływań¹².

Odrebnym problemem jest kwestia skłonienia podopiecznego do współpracy i podjęcia wysiłku wprowadzania zmian w życiu, co wiąże się z motywacją dozorowanego oraz umiejętnościami kuratora w zakresie wykorzystywania odpowiednio dobranych do sytuacji metod pracy¹³. Motywacja podopiecznego do podjęcia wysiłku ukierunkowanego na wprowadzanie zmian w swojej sytuacji

⁸ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003, s. 24.

⁹ Por. I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 240-241; R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny...*, *op. cit.*, s. 67.

¹⁰ Por. R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny...*, *op. cit.*, s. 67.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ A. Węgliński, *Zasoby i kompetencje zawodowe kuratorów sądowych niezbędne w pracy z osobą dozorowaną z problemem alkoholowym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2013, T. XXXII.

życiowej niewątpliwie ma związek z efektywnością oddziaływań resocjalizacyjnych w warunkach wolnościowych, dlatego też aktywność kuratora sądowego skoncentrowana powinna być na jej wzbudzeniu u podopiecznych pozostających pod dozorem. Niezbędne zatem jest, aby kuratorzy posiadali wiedzę dotyczącą czynników wpływających na procesy zmian oraz doboru metod pracy ze skazanymi, które prowadziłyby do wzbudzenia aktywności i umożliwiały utrzymanie jej na poziomie dającym szansę na efektywne wprowadzanie zmian przez dozorowanych. Kuratorzy w swojej pracy powinni poszukiwać metod, które wyrażają się w podmiotowym podejściu do podopiecznego, dlatego też najczęściej korzystają z metody pracy z indywidualnym przypadkiem, znanej też jako *casework*¹⁴. Metoda ta umożliwia zebranie maksymalnej liczby informacji o podopiecznym z różnych źródeł, z uwzględnieniem jego własnej oceny sytuacji, a tym samym umożliwia sformułowanie diagnozy będącej punktem wyjścia do dalszego postępowania¹⁵. Ponadto, *casework* jest metodą, która ułatwia przełamywanie barier w relacji z dozorowanym, sytuując go w roli partnera w procesie resocjalizacji, a nie traktuje jako przedmiot oddziaływań. *Casework* powszechnie wykorzystywany w pracy służb społecznych z powodzeniem jest stosowany w pracy z osobami pozostającymi pod dozorem, gdyż działania kuratorów często, podobnie jak służb społecznych, skierowane są do ludzi, którzy wyczerpali swoje zasoby sił i możliwości rozwiązywania problemów albo nie posiadają umiejętności skorzystania z oferty socjalnej czy innych ogólnie dostępnych rozwiązań¹⁶.

Cel badań i prezentacja zebranego materiału

Analizując literaturę odnoszącą się do pracy resocjalizacyjnej kuratorów sądowych zauważyć można, że najczęściej nie dokonuje się rozróżnienia kuratorów na zawodowych i społecznych. Sprawia to, że jest to obszar wymagający głębszego rozpoznania. Wydaje się bowiem oczywistym, że sposób wykonywania zadań przez kuratorów zawodowych różni się od pracy wykonywanej przez kuratorów społecznych, dla których pełniona funkcja ma charakter dodatkowego zajęcia obok pracy zawodowej. Rezultaty badań mogłyby wskazać kierunki pracy nad rozwiązaniami, które pozwoliłyby wpłynąć na usprawnienie funkcjonowa-

¹⁴ Por. A. Babicka-Wirkus, *Kuratorska Służba Sądowa – zastosowanie probacji w polityce karnej*, [w:] *Wybrane konteksty resocjalizacji*, R. Parol, Ł. Wirkus, P. Kozłowski (red.), Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2012.

¹⁵ A. Wojnarska, *Studium indywidualnych przypadków jako metoda diagnostyczno-terapeutyczna*, „Prace Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2000, nr 48.

¹⁶ Por. M.A. Korpanty, *Ocena możliwości pracy z przypadkiem w działaniach służb kuratorskich i probacyjnych w realiach polskich*, [w:] *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – terażniejszość – przyszłość*, K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynek (red.), Impuls, Kraków 2010, s. 337.

nia kurateli i zwiększenie efektywności jej oddziaływań. Dlatego w niniejszym opracowaniu, na podstawie przeprowadzonych badań, podjęta została próba przedstawienia sposobów sprawowania dozorów przez kuratorów zawodowych i społecznych wobec podopiecznych zakwalifikowanych do podstawowej grupy ryzyka powrotu do przestępstwa „B”¹⁷. Kwalifikacja osób dozorowanych do jednej z trzech grup ryzyka jest jednym z podstawowych obowiązków nałożonych na kuratora we wstępnej fazie dozoru i wymaga od kuratora zebrania informacji o podopiecznym, dokonania ich oceny oraz przeprowadzenia diagnozy¹⁸.

W przeprowadzonych badaniach nie wzięto pod uwagę dozorów sprawowanych wobec osób zakwalifikowanych do grupy obniżonego ryzyka (kategoria „A”) ze względu na to, że dotyczy ono osób często nie przejawiających widocznych przejawów demoralizacji, które nie wymagają intensywnych oddziaływań. Natomiast dozory prowadzone wobec osób zakwalifikowanych do grupy podwyższonego ryzyka (kategoria „C”) nie zostały objęte analizą z uwagi na to, że znacząca większość tego rodzaju dozorów pozostaje w wykonaniu kuratorów zawodowych.

Przeprowadzone badania miały na celu udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie główne: czy występują różnice w sposobie prowadzenia dozorów przez kuratorów zawodowych i społecznych w odniesieniu do dozorów prowadzonych wobec podopiecznych zakwalifikowanych do podstawowej grupy ryzyka B? Ponadto, w celu dogłębnego rozpoznania badanego obszaru sformułowano dwa pytania dodatkowe: jedno odnoszące się do cech kuratorów społecznych – czy wiek kuratora społecznego, staż służby w zespole kuratorskim, wykonywany zawód i rodzaj wykształcenia ma wpływ na zakładany rezultat podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych? oraz drugie – jaką rolę w pracy kuratorów społecznych pełnią kuratorzy zawodowi?

Badania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego oraz analizy jakościowej, jako metod uzupełniających się w celu dogłębnego rozpoznania obszaru pozostającego w zainteresowaniu¹⁹. Zostały one przeprowadzone w Sądzie Rejonowym Lublin-Zachód w Lublinie i odbywały się dwufazowo. W I. fazie dokonano analizy dokumentów w postaci teczek dozorów zawierających sporządzane przez kuratorów karty podejmowanych czynności, sprawozdania, notatki urzędowe oraz inne dokumenty dotyczące osób pozostających pod dozorem oraz przebiegu procesu resocjalizacji. Analiza dokumentów polegała na gromadzeniu informacji odnośnie sposobów prowadzenia pracy resocjalizacyjnej, w tym wskazania wykorzystywanych metod oraz treści istotnych pod względem merytorycznym. Zwrócono uwagę na terminowość

¹⁷ Art. 169b § 1-11 Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm. – nakłada na kuratora obowiązek kwalifikacji dozorowanych do grup ryzyka powrotu do przestępstwa (A, B lub C) i określa jej zasady.

¹⁸ K. Stasiak, W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, T. Jedynak, K. Stasiak (red.), Warszawa 2014, s. 311; B. Stańdo-Kawecka, *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze polemicznej*, „Probacja” 2010, nr 1, s. 108-124.

¹⁹ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998, s. 50.

sporządzania dokumentacji, przyczyny kwalifikacji skazanych do kategorii B, realizację planu pracy resocjalizacyjnej, jego ewaluację oraz weryfikację informacji zbieranych odnośnie podopiecznych. Ponadto odnotowywano informacje dotyczące dotychczasowej karalności dozorowanych, powrotności do przestępstwa oraz realizacji przez nich obowiązków wynikających z orzeczenia sądu i okresu próby. W II. fazie badań przeprowadzono rozmowy z kuratorami społecznymi i zawodowymi mające na celu ustalenie ich opinii odnośnie pojawiających się trudności w pracy resocjalizacyjnej i sposobów ich pokonywania. Nadto kuratorów zawodowych pytano o opinię na temat pracy wskazanych kuratorów społecznych i zakresu udzielanych im wskazówek w trakcie wykonywania zadań.

Analizie poddano dokumentację sporządzaną przez 5 kuratorów społecznych i 4 kuratorów zawodowych. Łącznie przeanalizowano 58 teczek dozoru – w tym 32 prowadzone przez kuratorów społecznych i 26 przez kuratorów zawodowych.

Łącznie poddano analizie 71% teczek dozorów pozostających w wykonaniu u uczestniczących w badaniu kuratorów społecznych. Były to wszystkie wykonywane przez nich dozory prowadzone wobec skazanych zakwalifikowanych do podstawowej grupy ryzyka B.

W przypadku kuratorów zawodowych przeanalizowano 20% sprawowanych przez nich wszystkich dozorów, co wynikało głównie z faktu, że kuratorzy zawodowi w większości prowadzą sprawy wobec osób zakwalifikowanych do grupy podwyższonego ryzyka C.

Kuratorów społecznych uczestniczących w badaniu dobrano z uwagi na zróżnicowanie ze względu na: wiek, zawód wyuczony, zawód wykonywany i staż służby w zespole kuratorskim. Tabela 1 przedstawia zestawienie dotyczące wskazanych cech.

Wszyscy kuratorzy społeczni uczestniczący w badaniu legitymują się wykształceniem wyższym, z czego trzy osoby posiadają wykształcenie pedagogiczne, a dwie prawnicze. Trzy osoby pracują zawodowo w zawodach pokrewnych w stosunku do pracy kuratorów, natomiast dwie nie mają żadnych związków z pracą pedagoga czy wychowawcy. Staż służby kuratorskiej plasuje się w przedziale od 6 miesięcy do 30 lat doświadczenia.

W kolejnym etapie badań z kuratorami społecznymi przeprowadzono rozmowy mające na celu zebranie informacji na temat pojawiających się trudności w realnej pracy z podopiecznymi, sporządzaniu dokumentacji oraz zakresu konsultacji z kuratorem zawodowym. Istotnym było, że do przedmiotowych badań celowo wybrano kuratorów społecznych ocenianych pozytywnie przez nadzorujących ich kuratorów zawodowych, tj. postrzeganych jako skutecznych i sumiennych w pracy. Uczyniono to po to, aby nie doszło do zniekształcenia obrazu rezultatów badań, poprzez analizę teczek dozorów prowadzonych niezgodnie z wymogami formalnymi bądź przez kuratorów społecznych ocenianych jako mniej efektywnych w pracy. W badaniu, teczki kuratorów zawodowych potraktowano jako punkt odniesienia dla wskazania różnic, które były przedmiotem analizy.

Tabela 1. Charakterystyka grupy badawczej

Kurator	Wiek	Zawód wykonywany	Zawód wyuczony	Staż służby w ZKSS w latach
1	38	Pracownik MOPR	Pedagog	0,5
2	59	Nauczyciel	Pedagog	10
3	65	Urzędnik	Prawnik	30
4	27	Służba mundurowa	Prawnik	1
5	33	Wychowawca w placówce dla „trudnej” młodzieży	Pedagog	10

Jeżeli chodzi o strukturę podopiecznych, których dotyczyła analizowana dokumentacja, to spośród wszystkich 58 teczek 15 dotyczyło kobiet, a 43 mężczyzn. Znacząca większość dozorowanych to ludzie młodzi: 30 osób w przedziale wiekowym między 20. a 30. rokiem życia, co stanowi 52% wszystkich badanych, 17 osób w przedziale wiekowym między 30. a 40. rokiem życia, tj. 29% ogólnej liczby, oraz 11 osób powyżej 40. roku życia, co stanowi 19% ogółu. Spośród wszystkich 58 podopiecznych tylko 12 osób było karanych pierwszy raz. Jednak z informacji zawartych w sprawozdaniach z objęcia dozoru wynika, że mimo tego nie można było ich zakwalifikować do grupy obniżonego ryzyka A. Najczęściej wskazywanym powodem była niestabilna sytuacja rodzinna i osobista, uzależnienia, nadużywanie alkoholu, utrzymywanie kontaktów z osobami z kryminogennego środowiska, sposób funkcjonowania w środowisku rodzinnym, negatywna opinia środowiskowa oraz uchylanie od dozoru w jego początkowym etapie. Kolejnych 18 osób było karanych dwukrotnie, co formalnie wyklucza zakwalifikowanie do kategorii B. Natomiast 27 osób było skazanych więcej niż trzema wyrokami, z czego 3 osoby były karane aż siedmiokrotnie. Mimo wielokrotnej karalności podopieczni ci zostali zakwalifikowani do podstawowej grupy ryzyka, gdyż ich sytuacja osobista przedstawiała się stabilnie, a popełnione przestępstwa nie należały do grupy przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu, były to przestępstwa lżejsze rodzajowo. Przykładem może być dozorowany karany siedmiokrotnie za przestępstwa przeciwko mieniu – kradzieże. Spośród wszystkich 78 wyroków skazujących zdecydowana większość dotyczyła właśnie przestępstw przeciwko mieniu, tj.

kradzieży, kradzieży z włamaniem i zniszczenia mienia. Tego rodzaju przestępstw popełniono aż 42, co stanowi 54% ogólnej liczby skazań. Natomiast tylko 11 przestępstw popełniono z użyciem przemocy, co stanowi 14% ogólnej liczby wyroków skazujących.

W wyniku merytorycznej analizy informacji zawartych w teczkach dozorów prowadzonych przez kuratorów społecznych, zauważyć można było bardzo szczegółowe opisy sytuacji życiowej podopiecznych. Nie zaobserwowano tu istotnych różnic w teczkach dozorów prowadzonych przez kuratorów zawodowych.

We wszystkich punktach sprawozdań z objęcia dozoru zarówno kuratorzy zawodowi, jak i społeczni dokładnie przedstawiają sytuację zawodową skazanych, rodzaj wykształcenia, ich stosunek do pracy zarobkowej oraz źródła utrzymania. Prezentują strukturę rodziny i relacje panujące między podopiecznymi i członkami ich rodzin. Kuratorzy zamieszczają informacje o sposobach spędzania przez dozorowanych wolnego czasu, pędzonym trybie życia, uzależnieniach oraz postawie prezentowanej wobec kuratora i orzeczeń sądu. Zwracają oni uwagę na dotychczasową karalność oraz rodzaj popełnionych przestępstw. Ponadto, we wszystkich analizowanych przypadkach kuratorzy zasięgaliby opinii dzielnicowych, sąsiadów, członków rodziny, a w sytuacji objęcia rodziny pomocą społeczną, także pracownika socjalnego. Sprawozdania z objęcia dozoru zawierają także informacje dotyczące nałożonych przez sąd obowiązków probacyjnych i finansowych. W dokumentacji sporządzanej przez kuratorów zdarzały się jednak błędy merytoryczne w rozumieniu i rozróżnieniu istotnych dla sprawowania dozoru podstawowych pojęć z zakresu prawa karnego materialnego.

We wszystkich analizowanych sprawozdaniach, zgodnie z wymogami formalnymi, zawarty był wniosek kuratora o zakwalifikowanie podopiecznego do właściwej grupy ryzyka (A, B lub C), co jak przyznawali w rozmowach kuratorzy społeczni, odbywało się najczęściej po konsultacji z kuratorem zawodowym. Kuratorzy wskazują też na możliwości i przeszkody w prowadzeniu dozoru, formułują plan oddziaływań podejmowanych w toku współpracy z dozorowanym oraz określają metody pracy resocjalizacyjnej²⁰. Wskazują oni głównie na wykorzystywanie metody pracy z indywidualnym przypadkiem. Jest to metoda pracy rekomendowana kuratorom jako jedna z tych, która w swoim założeniu wyraża się w podmiotowym traktowaniu jednostki, z uwzględnieniem jej potrzeb, postaw i przekonań wobec otaczającej rzeczywistości, z uwzględnieniem i poszanowaniem jej prawa do decydowania o sobie oraz uwzględniająca jej relacje społeczne²¹.

W kolejnych miesiącach kuratorzy dokumentują przebieg procesu resocjalizacji w kartach czynności. Informują oni, czy podopieczni wykazują się aktyw-

²⁰ K. Stasiak, W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2014, s. 336-347.

²¹ A. Węgliński, *Motywowanie skazanych z problemem alkoholowym do samowychowania w warunkach wolności dozorowanej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, T. XXXIII.

nością we wprowadzaniu zmian w swoim życiu, czy stosują się do zaleceń kuratorów oraz czy wykonują nałożone przez sąd obowiązki. Odnotowują także istotne zmiany w sytuacji życiowej. Z comiesięcznych kart czynności wynika, że z dozorowanymi i członkami ich rodzin na bieżąco omawiane są pojawiające się trudności. Wspólnie z nimi poszukiwane są rozwiązania i kładziony jest nacisk na motywacyjną stronę pracy z podopiecznymi. W dokumentacji można odnaleźć wiele informacji o podejmowanych przez kuratorów próbach w zakresie motywowania, mobilizowania i aktywizowania podopiecznych. Podejmowane przez nich działania często wyglądają jak próby ułatwiania bądź nawet wyręczania dozorowanych w rozwiązywaniu ich problemów, wymagających jakiegokolwiek zaangażowania i kontaktu z przedstawicielami innych instytucji (umawianie na spotkania z terapeutą, pracownikiem organizacji pozarządowej czy pracownikiem socjalnym). Zdarza się też, że kuratorzy omawiają problemy podopiecznych ze wskazanymi osobami w ich zastępstwie.

W sporządzanych przez kuratorów społecznych sprawozdaniach zwraca uwagę podobieństwo treściowe sprawozdań z objęcia i przebiegu dozoru. W rozmowach kuratorzy tłumaczyli to bardzo rozbudowaną formą sprawozdań. Druki opracowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości²² zajmują 4 strony w formacie A4 i wymagają znacznego nakładu czasu. Prowadzi to do kopiowania treści, które nie uległy w okresie sprawozdawczym istotnym zmianom, co jednak w żaden sposób nie wpływa ujemnie na ich wartość merytoryczną. Oczywistym jest bowiem, że w przypadku nie zmieniających się opisywanych okoliczności, bezzasadnym jest ich ilustracja każdorazowo w inny sposób.

W analizowanych sprawach dwukrotnie w toku trwania dozoru doszło na wniosek kuratora społecznego, po konsultacji z kuratorem zawodowym, do zmiany grupy ryzyka z C na B, co było konsekwencją zmiany postawy dozorowanego oraz jego zaangażowania we wprowadzanie zmian w życiu. Uwagę należy zwrócić też na fakt, że spośród wszystkich podopiecznych w 7 przypadkach w okresie próby doszło do zdarzeń skutkujących wszczęciem postępowań karnych, z czego w 2 przypadkach zapadły wyroki skazujące w okresie próby. W jednym przypadku kurator zawodowy po ocenie zaangażowania podopiecznego skorzystał z możliwości odstąpienia od złożenia wniosku o zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności i zastosował upomnienie, a w drugim złożył przedmiotowy wniosek, gdyż zaistniała przesłanka obligatoryjna²³. Jednak z uwagi na dotychczasowy przebieg dozoru i krytyczną postawę podopiecznego wobec popełnionego przestępstwa, kurator po zarządzeniu kary pozbawienia wolności skierował wniosek o wstrzymanie jej wykonania i odroczenie, aby nie doszło do osadzenia dozorowanego w zakładzie karnym.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że popełnienie przestępstwa w okresie próby nie zawsze jest utożsamiane z upadkiem pozytywnej prognozy resocjalizacyjnej,

²² K. Stasiak, W. Liszke, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru...*, op. cit., s. 341-347.

²³ Kodeks Karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm., art. 75 § 1.

która jest rozumiana jako psychiczna podatność dozorowanego na oddziaływania wychowawcze w odniesieniu do możliwości środowiskowych. W takich sytuacjach brana jest także pod uwagę, oprócz powrotności do przestępstwa, postawa dozorowanego w trakcie trwania dozoru, jego motywacja, stopień zaangażowania we wprowadzanie zmian w funkcjonowaniu oraz rodzaj przestępstwa i okoliczności jego popełnienia²⁴. Obserwuje się tu ukierunkowanie oddziaływań resocjalizacyjnych podejmowanych przez kuratorów na osiągnięcie celu maksimum resocjalizacji i nie poprzestawanie tylko na powstrzymaniu się podopiecznych od ponownego popełnienia przestępstwa.

W analizowanych teczkach dozoru kuratorzy najczęściej spotykają się z trudnościami dotyczącymi utrwalonego bezrobocia, uzależnienia od alkoholu, niestabilnej sytuacji rodzinnej i występowania widocznych objawów patologii społecznej wśród członków rodziny. Ponadto, często istniejącymi trudnościami są bierna życiowo postawa podopiecznych, utrwalone sposoby funkcjonowania niezgodne z normami społeczno-prawnymi oraz uchylanie od dozoru i obowiązków finansowych i probacyjnych.

W rozmowach z kuratorami społecznymi ustalono, że największą trudnością w pracy resocjalizacyjnej jest dla nich: uchylanie się od dozoru w początkowej jego fazie, tj. unikanie kontaktu z kuratorem, na co wskazało 4 kuratorów, brak motywacji do wprowadzania zmian, co jest trudnością dla 3 spośród pięciu kuratorów. Ponadto, 4 kuratorów informowało o trudności w zmianie rozszereżeniowej postawy podopiecznych i przyzwyczajenia do utrzymywania się ze świadczeń z pomocy społecznej. Trzech kuratorów informowało o niechęci dozorowanych do podjęcia pracy zarobkowej mimo zapewnień, że poszukują oni zatrudnienia. Kuratorzy społeczni w rozmowach przyznawali, że mają znaczące trudności z doborem i zaplanowaniem oddziaływań, które spowodowałyby zmianę postawy dozorowanego w powyższych sytuacjach, co także wymagało konsultacji z kuratorem zawodowym.

Wszyscy kuratorzy społeczni informowali również o trudnościach związanych z prawnymi aspektami wykonywanych zadań. Podawali przykłady sytuacji, kiedy konsultują się z kuratorami zawodowymi, aby móc udzielać podopiecznym właściwych odpowiedzi. Chodzi tu głównie o realizację przepisów zawartych w Kodeksie karnym i Kodeksie karnym wykonawczym. Kuratorzy społeczni konsultują także sposób kwalifikacji dozorowanych do właściwej grupy ryzyka, co jest dla nich wyraźną trudnością. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy może być to, że reguły kwalifikacji skazanych, na co wskazują autorzy licznych opracowań, są w wielu przypadkach bardzo ocenne i niejasne, a dodatkowo wymagają znajomości regulujących je przepisów²⁵. Warty

²⁴ A. Paszkiewicz, *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym-zarys teorii*, Białystok 2006, s. 19-33.

²⁵ Por R. Opora, *Złożoność pojęcia efektywności instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2010, nr 3-4, s. 30.

zenia jest fakt, że wszyscy rozpytani kuratorzy wypowiadali się pozytywnie o możliwościach podopiecznych, z którymi pracują, wskazując na ich zasoby osobiste²⁶. Informowali oni też o satysfakcji z wykonywanych zadań, szczególnie w sytuacji pozytywnych zmian w funkcjonowaniu swoich podopiecznych.

Wnioski z przeprowadzonych badań

W oparciu o analizę wskazanych 58 teczek dozorów stwierdzić można, że sposób prowadzenia pracy resocjalizacyjnej i jej dokumentowania nie różni się zasadniczo między kuratorami zawodowymi i społecznymi. Wyraźną różnicą we wszystkich analizowanych teczkach był widoczny nacisk u kuratorów zawodowych na prawne aspekty okresu próby, tj. obowiązki probacyjne i finansowe, uświadamianie konsekwencji powrotności do przestępstwa oraz poradnictwa prawnego. W teczkach prowadzonych przez kuratorów społecznych opisy podejmowanych czynności przypominają w większym stopniu sądową pracę socjalną²⁷, skoncentrowaną na trudnościach, z jakimi dozorowani borykają się na co dzień. Ponadto, istotne znaczenie ma fakt przedstawiania przez kuratorów społecznych dokumentacji na koniec danego miesiąca (kuratorzy społeczni są zobowiązani do przedkładania sporządzonej dokumentacji do końca miesiąca). Skutkiem tego konieczne czynności podejmowane przez kuratorów zawodowych były podejmowane niejednokrotnie w znacznej odległości czasowej. Przykładem takiej sytuacji było zaobserwowane już na początku miesiąca przez kuratora społecznego nadużywanie alkoholu przez dozorowanego, jednak reakcja kuratora zawodowego w postaci wezwania podopiecznego do siedziby sądu na rozmowę dyscyplinującą miała miejsce około trzy tygodnie po odnotowaniu takiego faktu, gdyż dopiero wtedy kurator zawodowy zapoznał się z treścią karty czynności. Termin wskazany w wezwaniu był odległy o kolejne trzy tygodnie, co spowodowane było czynnościami związanymi ze skutecznym doręczeniem wezwania. Ostatecznie dochodziło do sytuacji, kiedy dozorowany stawał się w siedzibie sądu na rozmowę, która dotyczyła jednorazowego zdarzenia sprzed kilku tygodni, co nie sprzyja osiągnięciu zamierzonych celów resocjalizacyjnych.

Przeprowadzone badania wykazały, że w dozorze nie mają znaczącego wpływu na sposób prowadzenia pracy resocjalizacyjnej czynniki takie jak: wiek kuratora czy rodzaj jego wykształcenia (w tym przypadku wszyscy legitymowali się wykształceniem wyższym preferowanym przez ustawodawcę), natomiast ma znaczenie doświadczenie zawodowe²⁸. Było to wyraźnie zauważalne w przypad-

²⁶ I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej*, Lublin 2010, s. 181.

²⁷ P. Stępniaak, *Praca socjalna w postępowaniu ze skazanymi*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny rok LXIX” 2007, zeszyt 4.

²⁸ M. Heine, *Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008, s. 117-129.

ku kuratorów społecznych zawodowo związanych z pracą z osobami przejawiającymi problemy podobne do osób pozostających pod dozorem. Pozwala to na przypuszczenie, że pokrewny zawód, np. pracownik socjalny, wychowawca itp., ułatwia wykonywanie obowiązków kuratora społecznego. Podobne obserwacje dotyczą stażu kuratorskiej służby. Z analizy teczek i przeprowadzonych rozmów wynika, że kuratorzy z dłuższym stażem lepiej radzą sobie w przypadku wystąpienia tzw. sytuacji trudnych w dozoru, jak np. popełnienie przestępstwa w okresie próby czy uchylenie od dozoru. W mniejszym zakresie korzystają wówczas z pomocy kuratorów zawodowych, a jeżeli już to pomoc ta ma wówczas charakter konsultacji, a nie zaleceń ze strony kuratora zawodowego. Ponadto, kuratorzy ci posiadają większą orientację w stosowanych przepisach prawa. Natomiast kuratorzy społeczni z krótszym stażem częściej konsultują z kuratorami zawodowymi rodzaj podejmowanych oddziaływań oraz pojawiające się trudności. Często mają miejsce sytuacje, kiedy kuratorzy zawodowi w sytuacji pojawienia się problemów istotnych dla przebiegu okresu próby samodzielnie podejmują czynności w sprawach prowadzonych przez kuratorów społecznych.

W poddanych analizie teczkach dozorów wyraźnie uwidacznia się rola kuratorów zawodowych w pracy podlegających im kuratorów społecznych. Kuratorzy zawodowi koordynują podejmowane przez kuratorów społecznych oddziaływania, często nadając im właściwy kierunek. Ponadto, oprócz opisanego już wcześniej doradztwa i konsultowania pojawiających się trudności w bieżącej pracy resocjalizacyjnej, kuratorzy zawodowi samodzielnie podejmują czynności w sytuacjach nagłych i wymagających profesjonalnej interwencji. Nadto, z analizy dokumentacji dozoru wynika wprost, że podopieczni wyraźnie efektywniej realizują zalecenia otrzymywane od kuratorów zawodowych w porównaniu z tymi, które kierują do nich kuratorzy społeczni. Można przypuszczać, że jest to wynikiem świadomości dozorowanych, iż to kurator zawodowy kieruje całością procesu resocjalizacji i podejmuje konkretne decyzje dotyczące podopiecznego w ramach realizowanego dozoru.

Mimo wskazanych powyżej zależności najistotniejsze wydają się być cechy osobiste i zaangażowanie kuratorów społecznych²⁹. W analizowanych teczkach widoczne było to w sytuacjach, kiedy kuratorzy opisują sposoby skłaniania podopiecznych uchylających się od dozoru do podjęcia współpracy poprzez włączenie do współpracy rodziny oraz liczbę i rodzaj podejmowanych czynności.

²⁹ S. Bębas, *Metody oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, T. XXXIII.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań można wyciągnąć praktyczne wskazówki dotyczące poprawy jakości pracy kuratorów społecznych. Istotnym wydaje się organizowanie systematycznych (częstszych niż dotychczas) szkoleń z zagadnień dotyczących metodyki pracy z podopiecznymi, co sprzyja ugruntowaniu dotychczasowej wiedzy i nabyciu nowych umiejętności³⁰.

Szczególnie pożądanym wydaje się postulat gruntownego i systematycznego szkolenia kuratorów społecznych w zakresie obowiązujących przepisów prawa karnego (Kodeks karny i Kodeks karny wykonawczy) i wynikających z nich obowiązków sprawującego dozór. Przykładowo, można tu wskazać takie zagadnienia, jak obligatoryjne i fakultatywne zarządzanie wykonania kary pozbawienia wolności i odwołanie warunkowego zwolnienia, zwolnienie od dozoru, zamiana kary grzywny na pracę społecznie użyteczną oraz na zastępczą karę pozbawienia wolności, a także świadomość braku realizacji obowiązków probacyjnych itp. Odpowiednio szybkie wykorzystanie tych instytucji, a także uświadomienie dozoranemu przez kuratora społecznego ich wagi, jest istotnym czynnikiem efektywnie sprawowanego dozoru.

Ponadto, wartym rozważenia jest pomysł spotkań superwizyjnych dla kuratorów społecznych w postaci warsztatów, co umożliwiłoby dzielenie się wzajemnie doświadczeniami i służyło wypracowaniu wspólnych rozwiązań pojawiających się problemów.

Bibliografia

Literatura

Babicka-Wirkus A., *Kuratorska Służba Sądowa – zastosowanie probacji w polityce karnej*, [w:] R. Parol, Ł. Wirkus, P. Kozłowski (red.), *Wybrane konteksty resocjalizacji*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2012.

Bałandynowicz A., *Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 9, s. 5-28.

Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

Bałandynowicz A., *Probacyjna sprawiedliwość karząca*, Warszawa 2015.

Bębas S., *Metody oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, T. XXXIII.

³⁰ B.M. Nowak, *Uwarunkowania skuteczności pracy kuratorskiej*, „Szkice Podlaskie” 2009-2010, nr 17-18.

Heine M., *Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Warszawa 2008.

Jedynak T., *Efektywność Kuratorskiej Służby Sądowej w Polsce a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych*, „Biuletyn Kuratorski” 2008, nr 2, SO Słupsk.

Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja tom 1*, PWN, Warszawa 2007.

Korpanty M.A., *Ocena możliwości pracy z przypadkiem w działaniach służb kuratorskich i probacyjnych w realiach polskich*, [w:] K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak (red.), *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – terażniejszość – przyszłość*, Impuls, Kraków 2010.

Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003.

Niewiadomska I., Chwaszcz J., *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej*, Lublin 2010.

Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Nowak B.M., *Uwarunkowania skuteczności pracy kuratorskiej*, „Szkice Podlaskie” 2009-2010, nr 17-18.

Opora R., *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011, nr 3.

Opora R., *Współczesne modele resocjalizacji oraz perspektywy na przyszłość*, „Niepełnosprawność” 2012, nr 8, s. 59-68.

Opora R., *Złożoność pojęcia efektywności instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2010, nr 3-4.

Paszkiwicz A., *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym – zarys teorii*, Białystok 2006.

Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.

Siemionow J., *Analiza podejmowanych działań i uzyskiwanych rezultatów w procesie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8.

Stańdo-Kawecka B., *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze polemicznej*, „Probacja” 2010, nr 1.

Stasiak K., Liszke W., *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, [w:] T. Jedynak, K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2014.

Stępnik P., *Praca socjalna w postępowaniu ze skazanymi*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny rok LXIX” 2007, zeszyt 4.

Węgliński A., *Motywowanie skazanych z problemem alkoholowym do samowychowania w warunkach wolności dozorowanej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, T. XXXIII.

Węgliński A., *Zasoby i kompetencje zawodowe kuratorów sądowych niezbędne w pracy z osobą dozorowaną z problemem alkoholowym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2013, T. XXXII.

Wojnarska A., *Studium indywidualnych przypadków jako metoda diagnostyczno-terapeutyczna*, „Prace Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2000, nr 48.

Akty prawne

Kodeks Karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.

Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.

THE EFFECTIVENESS OF RESOCIALISATION AND THE DIFFERENCES IN THE SUPERVISION METHODS USED BY PROFESSIONAL AND SOCIAL PROBATION OFFICERS WHEN WORKING WITH OFFENDERS FROM THE BASIC RISK B GROUP

Abstract

The key problem in working with offenders is making probation officers' intervention effective. What are the factors that influence the effectiveness of the social rehabilitation process and bring lasting changes in the individual's social and private life? Does it matter whether a probation officer is a professional or social probation officer? Are there any major differences in the work they do? Do such factors as age, seniority, professional qualifications or personal qualities matter? What role do professional probation officers have in the work of social probation officers?

Drawing on a prior study, this paper discusses the ways in which professional and social probation officers conduct the social rehabilitation process for adults put on probation supervision and qualified as the basic risk group. The resocialisation activities are understood as a set of all the activities undertaken from the beginning to the end of the supervision, with a special emphasis on the manner the supervision is completed and the occurrence and impact of any difficult events in the course of the supervision.

